

THE 'GASTARBEITER' OF KNOWLEDGE SOCIETY

INTERFERENCES BETWEEN GENDER, CLASS, SEXUALITY, AND ETHNICITY IN GLOBAL EDUSCAPES

ULF MELLSTRÖM

Keywords

Globalisation. Higher Education, International students, Interference, Eduscapes, Imaginaries.

Summary

The aim of this article is to investigate interferences between gender, class, sexuality, and ethnicity among international students by looking at migration patterns and living conditions of international master and PhD-students at three Swedish universities (Luleå University of Technology (LTU), Linköping University (LiU), The Royal Institute of Technology (KTH)). The experiences of these students with regard to transnationalism, higher education and research is a point of departure for discussing global stratification and transformation in the contemporary neoliberal knowledge economy. The article interprets the transnational flows of higher education in relation to a critical understanding of knowledge society and higher education by introducing the notion of eduscapes. This concept refers to the contemporary transnational flow of ideas and people with regard to higher education, and where nodes of knowledge centres and peripheries shift over time but are connected through modern communication technologies and different epistemic, ethnic, and student communities. In the transnational practices of higher education where students travel the globe in search and dreams of knowledge, a better life and future career possibilities, routes and imaginaries to a large extent reproduce and follow geopolitical power patterns. In this respect education by going global is shrinking the world but also stratifies, creating new patterns of inequality and competition.

Globaliseringen av den högre utbildningen innebär att allt fler unga människor migrerar till framför allt västvärlden för att utbilda sig och kanske förverkliga sina drömmar. Hur kan vi förstå dessa migrationsmönster? Ulf Mellström undersöker i den här artikeln mönster av ojämlikhet i spåren av en nyliberal kunskapsekonomi.

KUNSKAPSSAMHÄLLETS GÄSTARBETARE

Internationella studenter i interferenser mellan kön, sexualitet, nationalitet och klass

ULF MELLSTRÖM

I den samtida globaliseringen av högre utbildning och forskning rör sig studenter och forskare från världens fattiga länder över långa avstånd i jakten på kunskap, karriär och drömmen om ett bättre liv. Enskilda studenters och forskares migrationsmönster avspeglar inte sällan större geopolitiska skeenden och maktförhållanden samt skapar nya migrationsmönster inom den globaliserade kunskapsekonomin. Som utbildningsforskaren Susan Robertson uttrycker det upprättas: "...an uneven geography in the consumption of education".¹

Denna makroorienterade kontext ligger till grund för den här artikeln som undersöker individuella erfarenheter av forskning, högre utbildning, mobilitet och transnationalism. Artikeln tar utgångspunkt i den högre utbildningens neoliberala politiska ekonomi som bakgrund för individuella utbildningsbiografier i en globaliserad forsknings- och utbildningsvärld.² Hur och under vilka villkor migrerar internationella studenter till Sverige? Under vilka villkor lever och studerar internationella studenter vid svenska universitet? Vilken typ av förutsättningar, motivation, drömmar och drivkrafter ligger till grund för utbildningsmigration till svenska universitet och hur relaterar det till en alltmer globaliserad kunskapsekonomi?

Syfte med artikeln är att utifrån ett interferensperspektiv undersöka hur

variationer mellan kön, klass, sexualitet och nationalitet är skillnadsskapande inom högre utbildning i relation till mobilitet och globalisering.³ Interferensmetaforen riktar här fokus mot hur olika skillnadsskapande sociala kategorier samverkar när det gäller inkluderings- och exkluderingspraktiker inom högre utbildning. I artikeln, som bygger på brev, observationer och intervjuer med internationella magisterstudenter och doktorander vid tre av landets tekniska högskolor och universitet, samt tidigare studier av universitetsstudenter- och lärare i Sverige och Malaysia, analyseras därmed olika former av hierarkisering inom högre utbildning.⁴

Inom globaliseringsstudier har högre utbildning och forskning länge varit satt på undantag i relation till andra globaliseringsdimensioner. En anledning har varit den starka metodologiska nationalism som förekommit i studier av högre utbildning.⁵ Nationen har varit den dominerande organisatoriska ramen för högre utbildning och forskning även om enskilda karriärer, forskargrupperingar och kunskapsgenererande platser/metropoler nästan alltid karaktäriserats av kosmopolitanism och kulturell mångfald. Utbildningsforskningen inom området har som en konsekvens av denna kvardröjande metodologiska nationalism varit fokuserad på hur det lokala och nationella reagerar på globala influenser, flöden och strömmar. En ambition med det här bidraget är att tydligare sätta in studier av högre utbildning i ett globalt perspektiv. Artikeln knyter an till en pågående diskussion om kunskap, högre utbildning och globalisering i så kallade eduscapes inom

området tvärvetenskapliga kunskapsstudier.⁶ Begreppet eduscapes (utbildningslandskap) används i den här artikeln för att begreppsliggöra transnationella flöden och migrationsströmmar inom högre utbildning. En central del i framväxandet av nya eduscapes är den högre utbildningens kommodifiering i en neoliberal kunskapsekonomi.

Material och metod

Det empiriska underlaget till artikeln är insamlat under tidsperioden 2003 till 2011. Den mest omfattande empirin består av intervjuer med magisterstudenter och doktorander vid Linköpings universitet (LiU), Kungliga tekniska högskolan (KTH) och Luleå tekniska universitet (LTU) inom framförallt teknik- och naturvetenskapliga ämnen under åren 2008 till 2011 (sammanslagt 45 intervjuer). Det empiriska underlaget bygger också på tidigare studier vid Universiti Sains Malaysia i Penang, Malaysia (15 intervjuer).⁷ Ytterligare material har samlats in genom brev, intervjuer och ansökningshandlingar med studenter vid ett magisterprogram inom teknik- och vetenskapsstudier på Linköpings universitet under åren 2003-2006 (10 intervjuer). Intervjuerna har genomförts sedan 2003. Den mest intensiva intervjuperioden var under åren 2010 och 2011. Antalet intervjupersoner uppgår under åren till 70 personer från sammanslagt 26 olika länder i fem världsdelar (Australien, Nordamerika, Europa, Asien och Afrika). Författaren och projektets medarbetare (tre personer inklusive författaren) har kontinuerligt arbetat med observation vid de lärosäten vi

intervjuat studenter, doktorander och lärare.⁸ Intervjuer och observationer har kodats induktivt, det vill säga utifrån de återkommande tematiker vi funnit i materialet.

Den överväldigande delen av materialet har samlats in via en klassisk etnografisk ansats där olika former av observation, interaktion och intervjuer genomförts på olika lärosäten. I etnografisk forskning är den egna erfarenheten central och materialanvändningen eklektisk i relation till den partiella historia som berättas.⁹ I den här artikeln används den sammanvävda dokumenterade erfarenheten vilket innefattar formella och informella intervjuer, brev, fältobservationer och relevanta erfarenheter inom den akademiska världen. Materialet som används i artikeln är således eklektiskt. Det syftar till att illustrera mobilitet och olika personers utbildningsdrömmar och levnadsvillkor inom ramen för olika eduscapes. Artikelns breda syftesformulering låter sig bäst framskrivs via en bred materialanvändning och ett interferensperspektiv som syftar till att tydliggöra skillnadsskapandets agens och konsekvens på individuell nivå.

Artikeln är disponerad enligt följande. De teoretiska utgångspunkterna presenteras i nästa avsnitt. Det följs av en översikt kring samtida globalisering och hierarkisering av högre utbildning. Därefter följer en analys av det empiriska materialet vilket tematiserats efter rubrikerna; *drömmen om högre utbildning, genus- och sexualpolitiska utbildningsmigranter* samt *utbildningspolitiska migranter och etno-epistemiska gemenskaper*.

Teoretiska utgångspunkter: eduscapes och interferens

Med eduscapes avses de transnationella flöden av människor och idéer som berör forskning och högre utbildning där noder av kunskapscentra och periferier skiftar över tid men är sammanbundna av moderna kommunikationsteknologier och olika epistemiska gemenskaper.¹⁰ Begreppet bygger vidare på antropologen Arjun Appadurais konceptualisering av olika former av globala kulturella flöden, så kallade "scapes" (ethno, finance, media, techno, ideo).¹¹ Ambitionen med begreppet är att knyta ihop olika nivåer inom globaliseringsstudier i relation till utbildning och kunskapsproduktion genom en teoretisk och sammanhållande operationalisering.

Att introducera begreppet eduscapes syftar därför till att begreppsliggöra hur högre utbildning och forskning är del av transnationalism och globala flöden. Begreppets alludering på Arjun Appadurais konceptualisering av globala kulturella flöden, blir analytiskt tydlig när man väger in en imaginär dimension av globalisering. Appadurai talar om "ett meningslandskap av kollektiv strävan" där den imaginära dimensionen är av lika stor betydelse som den faktiska förflyttningen. "En central komponent i den nya globala ordningen är det imaginära,

som är viktig för all form av agens och i sig är en social fakticitet".¹² Den imaginära dimensionen kan här också förstås i termer av det kulturellt och socialt imaginära.¹³ Det förra som ett "nätverk av diskursiva teman, bilder, motiv och narrativ som

Eduscapes kan studeras i alltifrån det lokala, till det regionala, nationella, och globala.

finns tillgängliga i en kultur i en specifik tid".¹⁴ Det senare som en form av vardagens hermeneutik där den enskildes förstapersonserfarenhet är en central utgångspunkt för att förstå vad som möjliggör sociala och institutionella praktiker samt inte minst hur den enskilde navigerar i relation till den symboliska matris som det kulturellt imaginära utgör. Eduscapes skall således i den här artikeln förstås som det meningslandskap inom vilka de intervjuade informanterna förstår sig själva och sin egen position i relation till högre utbildning.

Ambitionen med begreppet eduscapes eller utbildningslandskap är också som tidigare sagts, att knyta ihop olika nivåer inom globaliseringsstudier i relation till högre utbildning och forskning. Eduscapes kan studeras i alltifrån det lokala, till det regionala, nationella, och globala. Syftet är att dessa nivåer studeras inte enbart var för sig utan att man följer flöden, processer och människor så att de olika kontextuella nivåerna integreras. För att kunna göra det lånas metaforen interferens från fysiken och syftar på det sätt på vilka olika vågor

sammanfaller, förstärker respektive motverkar varandra.¹⁵ Att studera interferens i de olika nivåerna innebär således att följa olika individer och aktiviteter i olika kontextuella nivåer samt att försöka förstå skillnadsskapande i termer av nationalitet, kön, klass och sexualitet situationellt. Interferensbegreppets fokus på situationell analys blir extra pregnant i relation till ett heterogent material som används i den här artikeln, och där identitetsskapande kategorier som nationalitet, kön, klass och sexualitet ger sig tillkänna på många olika sätt.¹⁶ Interferensbegreppets styrka är öppningen mot variation och analytisk komplexitet. Eller som sociologen Ingunn Moser uttrycker det: "... for the coming together, the combination, but also the disturbance, clash, or neutralization of different ordering processes and enactments – the wave motions – in which such positions, identities, and differences emerge."¹⁷ Interferens används här som en alternativ metafor till intersektionalitet på grund av dess mindre systemiska karaktär och dess analytiska öppenhet mot skillnadsskapandets individuella agens.¹⁸

De analytiska ingångarna att studera eduscapes som används i den här artikeln kan grovt indelas i en *kunskapsideologisk* och en *kunskapsantropologisk* gren. Den kunskapsideologiska delen innebär ett kritiskt granskande av kunskapens karaktär och omvandling i samtida globala kulturella flöden inom högre utbildning och forskning. Det kan till exempel innebära fokus på den högre utbildningens kommodifiering och massifiering och dess ideologiska konsekvenser för kunskap och lärande.

Den kunskapsantropologiska delen

innebär att jag även studerar personer, nätverk, migrationsströmmar och olika former av kunskapsartikulation i samtida globala flöden inom högre utbildning och forskning. Det anknyter på så sätt till vad Appadurai talar om som 'ethnography of circulations'.¹⁹ Det implicerar en allt högre grad av etnografiskt fokus på mobilitet av människor och artefakter i sammanlänkade sociala och kulturella gemenskaper. De två analysingångarna riktar intresset mot olika fenomen inom eduscapes men är självklart sammanflätade både empiriskt och analytiskt.

Den högre utbildningens globalisering och hierarkisering

Antalet studenter i högre utbildning har ökat snabbt från 1960-talet. Unescokonferensens "World Declaration on Higher Education" slutdokument från 1998 visade att antalet studenter i världen har ökat från 13 miljoner 1960 till 82 miljoner 1995. På 2010-talet överstiger siffran 120 miljoner och prognosen för 2025 är ungefär 160 miljoner studenter i högre utbildning. Internets betydelse för de senaste tjugo årens numerära utbildningsexplosion kan knappast överskattas. 2025 antas drygt hälften av alla studenter i högre utbildning komma från Asien. Ett mycket stort antal av framtidens studenter beräknas genomföra sin utbildning vid olika former av globaliserade utbildningsinstitutioner och program.²⁰

I den samtida och pågående massifieringen av högre utbildning ser vi en konstant ökning av strömmen av studenter från alla världens länder till universitet i framförallt USA, England, Kanada och

Australien. Dessa länders dominanspositioner i den högre utbildningens historia och samtida politiska ekonomi är uppenbart parallella med deras ekonomiska, kulturella, koloniala och neokoloniala centrumpositioner under det senaste århundradet. Dessa länders dominans har dessutom förstärkts ytterligare under de senaste tjugo årens intensifierade globalisering där det engelska språket som globaliseringens 'lingua franca' har kommit att spela en avgörande roll.

En tydlig konsekvens av globaliseringen av den högre utbildningen är en ökande grad av stratifiering och hierarkisering mellan utbildningsinstitutioner. Det är en global kapplöpning ivrigt frammanad av olika rankinglistor såsom Shanghailistan eller ARWU (Academic Ranking of World Universities). Ett ämne som datavetenskap kan tjäna som ett exempel på kunskapsproduktionens hierarkiska excellensrationalitet i ett globalt perspektiv. Vid Stanforduniversitetet i USA accepterar de årligen de fem till sju mest kvalificerade sökande till doktorandutbildningen, från de sju (ursprungliga) Indian Institutes of Technology (IIT). Dessa sju indiska prestigehögskolor inom teknikvetenskaperna accepterar i sin tur i ungefärliga tal en procent av de cirka en miljon årligen sökande till sina datavetenskapliga ingenjörsprogram.²¹

Samtidigt är den kulturella diversifieringen av högre utbildning och forskning ett mycket betydande inslag i samtida eduscapes. Det gäller grundutbildning såväl som forskning. Året 2009 var över 50 procent av alla doktorander i USA internationella studenter och 65 procent av alla postdoktorer inom teknik och naturvetenskap i

USA födda utanför landet.²² Kvinnor är i majoritet bland studenterna på de flesta universitet i världen där kvinnor har tillgång till högre utbildning. Vid flera stora amerikanska universitet är andelen ickevita studenter högre än vita studenter och så vidare. Det gäller inte minst teknik och naturvetenskap. Att leta sig igenom olika hemsidor för teknik och naturvetenskap vid Stanford eller MIT ger en snabb bild av att dessa akademiska prestigecentra inte är lika etniskt homogena som de var på 1970 och 1980-talet. Kunskapsproduktionens landskap förändras således kontinuerligt i snabb takt.

Sverige har som utbildningsnation kommit relativt sent in i den samtida globaliserade massifieringen och kommodifieringen av högre utbildning och forskning. Svensk högre utbildning har under det första decenniet under 2000-talet uppvisat ett ökande inflöde av studenter från olika delar av världen, medan utbildningsexporten från Sverige fortfarande är försumbar. Under 00-talet har antalet inresande studenter till Sverige tredubblats och läsåret 2008/09 uppgick antalet till 36 600 i högskoleutbildning. I genomsnitt är det en ökning med 14 procent per år sedan 1999.²³ Av de inresande studenterna är 45 % kvinnor och 55 % män. Inresande studenter delas i statistiken upp i utbytesstudenter och så kallade 'free-movers' (studenter som ordnar sina studier på egen hand). Antalet nyantagna studenter var läsåret 08/09 24 300 varav 11 700 var 'free-movers' (48 %). Fler män än kvinnor är 'free-movers' och det är framförallt unga män som står för den

stora uppgången av inresande studenter till Sverige sedan slutet av 1990-talet. Ungefär en tredjedel av de inresande studenterna kommer från Kina och Pakistan.

En stor del av dessa studenter är på ett plan att karaktärisera som kunskapssamhällets gästarbetare. De befinner sig i landet på tillfälliga uppehållstillstånd och lever ofta under mycket knappa ekonomiska villkor även de om fram till hösten 2011 inte betalat terminsavgifter vid svenska universitet. I intervjuer med nigerianska och etiopiska studenter vid LTU är det flera som vittnar om att de delar på ett studentrum för att få ner levnadsomkostnaderna under sina studieår vid LTU. Det är inte ovanligt att tre till fyra personer kan dela på ett studentrum. Den säkerhetsansvarige vid Linköpings universitet förmedlade en situationsbild över de utländska studenternas närvaro vid universitet då han uppskattade att cirka femton till tjugo av dessa studenter bodde i universitetets underjordiska kulvertsystem eftersom de inte hade råd att hyra ett studentrum eller betala för någon typ av boende.²⁴ En systematisk kartläggning av dessa studenters villkor saknas dock.

De utländska studenterna och doktorandernas närvaro är extra påtaglig vid landets tekniska och naturvetenskapliga fakulteter. Många magisterprogram vid landets universitet och tekniska högskolor har under 2000-talet nästan uteslutande bestått av utländska inresande studenter. Alla landets universitet och högskolor har under 00-talet haft en hög andel inresande studenter på framförallt magisternivå.

Samtidigt sätts det svenska universitets-

systemet under ett allt hårdare tryck från ett neoliberalt kunskapsparadigm. Det entreprenöriella universitetet, excellens, strategiska satsningar och bibliometrisk mätbarhet har kommit att bli honnörssord. Olika former av NPM (New Public Management) - relaterade styrningsmetoder och utvärderingsverktyg är legio för att öka mätbarhetsparadigmets krav på publicering, externfinansiering och samverka med det omgivande samhället. 'God forskning' mäts inte bara i vetenskaplig kvalitet utan relateras också till hur den kan omsättas i produkter och innovationspotential. Etzkowitz et al ofta citerade "The capitalisation of knowledge appears to be taking increasing precedence over disinterestedness as a norm of science" har inte varit mer giltigt än det är nu i början av 2010-talet.²⁵

Sveriges roll som utbildningsnation i den globala kunskapsekonomin är relativt sett blygsam men icke desto mindre indikativ för den högre utbildningens globalisering. Att vara en del av kapplöpningen i den globala kunskapsekonomin framställs ofta som oundvikligt och ödesmättat.²⁶ Produktionen, distributionen och konsumtionen av kunskap och utbildning är nyckeln till var Sverige skall kunna placera sig i den globala kunskapsekonomins näringskedja pådriven av en gränslös marknadslogik. Relativt långt ner i denna näringskedja befinner sig de män och kvinnor från utvecklingsländer som kommer till Sverige för att studera med förhoppningar om att en examen från ett svenskt universitet kan vara en språngbräda till antingen andra delar av den så kallade rika världen och/eller till pengar, respekt och status i det egna landet. I det följande skall jag återge några av deras erfarenheter.²⁷

Drömmen om högre utbildning

I egenskap av studierektor för ett internationellt magisterprogram i teknik- och vetenskapsstudier vid Linköpings universitet fick jag följande brev från en student i Ghana i november 2003.

Dear Sir/maddam

I was so delighted when I saw your address in a magazine. I decided to write you because after one year I will be going to university and I had to know much about university, and from infancy Sweden is a country I admired a lot, I just wanted to be a citizen of Sweden. I'm a boy of 17 years of age and a student in the secondary school studying Agric Science as my course. The most subjects I like most are physics, chemistry, horticulture, animal science, mathematics and many more. I'm a guy who wants to study abroad but due to some financial problem I can't study abroad. I'm also good in academic work, moving here and there researching, making science research. I'm very respectful, humanise and friendly, and I believe you can help me financially so that I can study ab-

road and do something better for Sweden. My main profession is to come out and be a medical doctor in future or be extension for veterinary officer. "I Love Sweden"

I hope to hear from you soon. May God bless you and your followers. Thank you. Yours faithfully – John O.

Det här brevet representerar några av de tematiker och imaginära landskap som vi identifierat i våra intervjuer i relation till högre utbildning och den högre utbildningens globala näringskedja. Det är brist på resurser, stor respekt för akademisk auktoritet och inte minst en önskan att röra sig mot ett imaginärt (och reellt) centrum i det globala kunskapsekonomin. Infrastrukturella brister i hemlandet i kombination med föreställda bilder av utbildningsmigrationens välsignelser i form av drömmen om ett bättre liv via högre utbildning i Nord är vad många beskriver som de avgörande faktorerna för att lämna hemlandet. Den imaginära dimensionen är mycket framträdande i intervjuerna och kanaliseras via vänner, släktingar, grannar och bekanta men göds också via den aggressiva marknadsföring som kännetecknar stora utbildningsexportörer vid utbildningsmässor, reklamkampanjer i media och så vidare. Utbildningsmigranternas drömmar och syften med sina utbildningsambitioner är mångfacetterade liksom deras motivation och position.

När det gäller ovanstående brev tolkar jag det som att den här unge manlige studenten utifrån sin västafrikanska horisont rör sig mellan en imaginär bild och sociala fakticiteter vilka styr hans drömmar och förhoppningar. I hans brev liksom i många av de vittnesbörd vi stött på möter vi invånare av kulturellt imaginära landskap där individuella drömmar ges näring via dessa landskap. Det speglar inte bara en fantasifykt från vardagen men också tydligt livets fakticitet representerade av röster som i brevet ovan och vilka talar utifrån perifera klass- och genusbaserade positioner i globala utbildningslandskap. Det senare tydliggör att globalisering knappast är ett fritt flöde som överoptimistiska globaliseringsivrare gärna föreställer sig utan snarare en ojämlig process som kanaliseras via existerande maktordningar på lokal, regional och nationell nivå men som hittar imaginär kraft i globaliserade utbildningslandskap. De globala utbildningslandskapen fungerar här som en symbolisk matris genom vilken människor agerar, som individer och del av kollektiva gemenskaper, både genom det föreställda och konkreta handlandet. I min tolkning av ovanstående brev talar den här studenten över nationella gränser. Han talar till mig i egenskap av studierektor för ett internationellt magisterprogram där jag fungerade som en symbolisk såväl som reell grindvakt i ett globaliserat utbildningslandskap.

Grindvakteriet som utövas av utbildningsadministratörer och migrations-

administratörer på olika institutionella nivåer i hemländer respektive migrationsland utgör en central del av den symboliska matris och de praktiska realiteter som utbildningsmigranterna har att hantera. Informanterna i denna studie vittnar om att åtskillig tid, energi och pengar har ägnats åt exempelvis resor till svenska ambassaden i Lagos för att söka studentvisum. SUHF:s avgiftsgrupp (Svenska Universitets- och Högskoleförbundet) redovisar många liknande fall med långa resor och utdragna handläggningstider för visum.²⁸ Utifrån utbildningslandskapets perifera positioner ägnas mycket imaginär kraft åt att komma runt och komma till tals med dessa grindvakter. Grindvakteriet är så att säga en positionell makt i vad som utifrån de perifera positionerna ofta framstår som en byråkratisk labyrinth. Navigationsverktygen i detta landskap hämtas från sociala nätverk av familj, släkt, vänner, grannar, bybor, landsmän- och kvinnor.

I intervjuerna framkommer med all tydlighet att den enskilda utbildningsmigrantens resa, öde och inte minst studieresultat ytterst sällan är den enskilda individens angelägenhet, utan snarare en del av ett socialt nätverk där både tid och pengar har investerats av kollektivet. De sociala nätverken är både lokala och transnationella och ofta präglade av en långvarig kollektiv migrationshistoria där drömmen om högre utbildning är en stark imaginär drivkraft och ett löfte om social mobilitet. Det är en integrerad del av familje- och släkthistorier såväl som ett tydligt drag i olika former av diasporisk erfarenhet. Globalism kanaliseras här via olika rutter.²⁹

Den utbildningsmigratoriska möjligheten för den enskilde att beträda olika rutter i globaliserade utbildningslandskap bestäms av kön, klass, etnicitet, nationalitet och sexualitet. Akademisk migration följer

Avgiftsbelagda studier utestänger i princip alla de studenter som vi intervjuat.

således komplexa rutter. Exempelvis jobbar ett stort antal palestinska, jordanska och egyptiska akademiker i gulfstaterna, indier och pakistanier i gulfstaterna såväl som Sydostasien, ett stort antal professorer från hela Latinamerika i Brasilien och Mexiko, Sydafrika, Botswana och Namibia rekryterar akademiker från hela den afrikanska kontinenten, ett stort antal ryska matematiker i Sverige och så vidare.³⁰

På ett liknande sätt följer akademisk migration och studentströmmar till Sverige komplexa rutter. En avgörande ”pull”-faktor för studenterna i vår undersökning, och som kommit till landet fram till hösten 2011, har varit det avgiftsfria svenska universitetssystemet. I våra intervjuer är det ett återkommande tema. Avgiftsbelagda studier utestänger i princip alla de studenter som vi intervjuat. Det prisma av olika nationaliteter och individer som de inresande studenterna utgjort reduceras kraftigt, utlovade och utgivna stipendier till trots.³¹ Det slår framförallt mot fattiga studenter från så kallade tredjeländer utanför EES och Schweiz. Reformen med avgiftsbeläggning av högre utbildning i Sverige är utifrån ett eduscapesperspektiv en tydlig

hierarkisering i den högre utbildningens politiska ekonomi. Det är ett fönster för de resurssvaga som stängs i samtidens globaliserade utbildningslandskap. Fatai från Nigeria kommenterar terminsavgifterna:

...it is going to affect many people, out of 15 Nigerians that came in 2005, only me remained. Once they left they went back to Nigeria or America. They didn't stay even one year more, but their lives has changed permanently by being in Sweden, I mean studying for free, getting their masters for free and having access to every good facility. But this introducing of tuition, many people cannot realise their dreams anymore. The fact is that in Nigeria and in Africa the gap between the rich and the poor is very very wide. So somebody like me that dreamed and have my PhD, I am not from a very rich family, my family cannot afford my tuition but I really struggled because I had this opportunity, and my life has changed... ..so we are many people like that but because they couldn't afford to further their studies only the rich people can afford to sponsor their children to have good quality education, so their dreams and aspirations have ended, I mean it has been limited which means they can never achieve their real dream they can never realise what they really want to be.

Den öppning av möjligheter som den avgiftsfria svenska utbildningspolitiken inneburit har varit betydande både som faktisk möjlighet och som imaginär kraft för den samtida studentgenerationen i många av de länder som våra intervjuade studenter kommer ifrån. Det är studenter med globala horisonter. De praktiserar i handling och tanke en tydlig globalism, det vill säga en tro på att världen är en arena som kan användas för att bo, leva och studera i. Tron på möjligheterna är mycket framträdande men de ekonomiska resurserna är det självklara och återkommande dilemman. Det är frapperande hur global den här generationen av studenter (mellan 20-30) är i sina utsikter mot världen som en möjlighetsarena för högre utbildning specifikt och för livsmöjligheter generellt. I intervjuerna lyfts möjligheterna fram men ställs också tydligt mot begränsningarna.

Genus- och sexualpolitiska utbildningsmigranter

Utbildningsmigranternas erfarenheter orkestreras av globala horisonter men utbildningsrutternas kanaliseras av lokala begränsningar. Om den globala horisonten är något som förenar så är skillnaderna i förutsättningar just skillnadsskapande. Utifrån ett interferensperspektiv kan vi se att skillnader sammanhänger med kombinationer av sociala kategorier. En grupp av utbildningsmigranter vi mött i vårt material är genus- och sexualitetsmigranter - kvinnor och homosexuella män. Genomgående är kön och sexualitet de två kategorier som tydligast samverkar

i skillnadsskapandets interferens. Utbildningsrutterna till Sverige dirigeras av genusordning, patriarkala och homofobiska mönster. Saba, en trettioårig iransk gruvingenjör som tidigare arbetat inom den iranska gruvindustrin berättar:

I worked for a private company, the project was related to my master studies nearly, but the problem was that it is very difficult to work, because when we are going to work we should go outside the city to work in a factory or something like that. In Iran it's difficult for girls to have jobs, so they employed me, but they just gave me a job where you just do things in an office, very simple things. So step-by-step I found that I wasn't making any progress, I need some experience from my job, because my male colleagues, all the time they went to the factories and some people from other countries came and they got to share experiences with them, and all the time they got promoted, but for me there was nothing.

För Saba sammanfaller hennes begränsande yrkesmöjligheter i hemlandet med hennes önskan att förenas med sin pojkvän. Saba är av turkiskt ursprung och hennes pojkvän av turkmeniskt. De har kommit till Sverige för att kunna gifta sig vilket de inte kan göra i Iran på grund av familjens och släktens motstånd. Saba har sedan intervjun genomfördes flyttat till Australien där hennes pojkvän/man har fått en doktorandplats vid universitetet i Wollongong.

De uttalat sexualpolitiska migranterna i materialet är få (två män) men deras erfarenheter intressanta i relation till varför personer blir del av globaliserade utbildningslandskap. Artur är doktorand i genusvetenskap vid ett svenskt universitet. Hans avhandlingsämne hade inte varit möjligt i hans hemland. När intervjuaren ställer frågan varför skrattar han och förklarar att det är otänkbart, att det inte finns på kartan, att ämnet inte existerar lika lite som genusvetenskap är ett institutionaliserat ämne där han kommer ifrån. Arturs erfarenhet kanaliseras mycket tydligt av olika disciplinära rumsligheter eller annorlunda uttryckt en form av genusepistemisk gemenskap.

Ytterligare ett exempel på hur patriarkala mönster dirigerar utbildningserfarenheter hämtar jag från mitt tidigare antropologiska fältarbete bland kinesisk arbetarklassdiaspora i Penang, Malaysia. Där är drömmen om högre utbildning del av en patrilineär genusordning.³² Barnens livsprojekt såsom det formuleras via föräldrarna är att kunna nå till högre utbildning och det helst vid ett universitet "overseas". Det innebär nästan alltid ett universitet i USA, Australien eller England. I förlängningen innebär det också förhoppningar om goda inkomster och tryggad familjeförsörjning. En av mina informanter, en bilmekaniker vid namn Tan Beng Teong har en äldre bröder som avlagt ekonomexamen vid University of Wisconsin. Han arbetar idag med finansiella försäkringar i Toronto. Att skicka den äldsta sonen till högre utbildning och att han i gengäld inte kräver

något av fadersarvet såsom mark eller andra tillgångar är någonting som har en lång tradition i kinesisk kultur (en form av utbildningsprimogenitur). I den patrilinejära familjetraditionen har det varit ett sätt att trygga försörjning samt inte minst att sörja för social mobilitet. Familj kan i det här fallet förstås i en utsträckt mening, det vill säga storfamiljer ("extended families") vilket innefattar morbröder, kusiner och så vidare.

Detta förhållningssätt korresponderar med de erfarenheter som flera pakistanska studenter i Sverige delger i intervjuer. Det är de unga männen som åker till Sverige för att gå på magisterprogram inom olika ingenjörsvetenskaper. Läsåret 2008/2009 var 96 % av studenterna från Pakistan män. De kvinnliga pakistanska studenterna är i de fall vi hört talas om medföljande fruar till manliga magisterstudenter. När det gäller de pakistanska studenternas migrationsmönster ser vi också en form av 'klustrifiering' i relation till val av ämne och program, vilket är en av tematikerna för nästa avsnitt.

Utbildningspolitiska migranter och etno-epistemiska gemenskaper

Att de inresande studenternas rutter kanaliseras via geografiska, familje- och släktmässiga mönster i kombination med infrastrukturella brister i det egna landets utbildningssystem, ser vi på flera olika sätt. På Linköpings universitet hade man under åren 2004-2006 uppskattningsvis 25 nigerianska män från samma region. Samtliga studerade olika närliggande magisterprogram vid den filosofiska fakulteten. Flera av dem försvann från studierna under studieåret. Enligt vittnesbörd från de kvarvarande studenterna reste de vidare till England. Flera av dem befann sig senare i Manchester där de arbetade inom olika lågbetalda serviceyrken. Att komma till Sverige som inresande studenter var en del av en territoriell karriär. Andra studenter åkte vidare till USA och sågs inte mer till på kurserna. Motiven för att befinna sig i Sverige var med andra ord väldigt olika. För vissa var Sverige en språngbräda till något annat. Studentvisumet var för många en inträdesbiljett till att passera Schengenländernas murar.

Utbildningsmigranterna som lämnat sina hemländer av politiska orsaker var ytterligare en urskiljbar grupp i vårt material. Matin från Iran säger:

Due to political and some cultural problems there are many students who are thinking about going abroad and studying out there. Some even use studying as a way to leave the country and maybe they are trying to find some kind of life here, yeah there are many actually. Today when I am talking to my friends, most of them are either thinking seriously about it or they are thinking about maybe that they have to do it. It's an issue for most of my friends.

På ett liknande sätt talar andra studenter om det politiska klimatet i hemlandet (Pakistan, Nigeria, Uganda, Colombia, Venezuela) som intolerant och frustrerande för en ung generation med globala horisonter. Den politiska situationen i respektive land skiftar uppenbarligen mycket. Ett gemensamt kännetecken som den överväldigande majoriteten av de studenter vi intervjuat delar, är att deras familjebakgrunder är utbildad medelklass. Det är också vanligt med ett betydande utbildningskapital och akademisk bildning som sträcker sig generationer tillbaka även om familjernas nuvarande finansiella kapital är magert i relation till vad utbildning kostar i akademiska prestige-centra samt även vad det kostar att leva och bo i Sverige. Det senare är extra tydligt med studenter från Västafrika och Pakistan. De beskriver sina familjebakgrunder på ett liknande sätt som medelklassfamiljer i andra delar av världen kan tänkas göra, det vill säga i termer av modernitet där utbildning, ekonomisk stabilitet och välstånd är centrala livsvärden. De intervjuade studenterna berör vid några tillfällen den relativa statusdevalvering som deras familjer upplevt i relation till ekonomisk och politisk instabilitet i deras hemländer. En situation som uppenbarligen är igenkännbar för flera av de studenter vi intervjuat.

Internets betydelse kan, som tidigare påtalats, knappast underskattas för de utbildningsmigratoriska erfarenheterna. Den här generationen av studenter har sökt sina utbildningar via nätet, de kommunicerar med sina vänner och sin familj på nätet, de har koll på det politiska läget i sina

respektive hemländer via nationella nyhets- och sociala medier och så vidare. Den grad av digital 'literacy' som präglar deras liv fungerar också vertikalt gränsöverskridande för en reell känsla av globalism.

En annan kategorisering som kan göras bland utbildningsmigranterna är de studenter där utbildningsval och etnisk gemenskap går hand i hand. Dessa etnoepistemiska gemenskaper är intressanta för att deras utbildningsval verkar ifrågasätta att enbart rationella preferenser är det som styr utbildningsvägar. Den här formen av 'klustrifiering' ser vi till exempel inom ett ämne och magisterprogram som materialvetenskap vid KTH där 17 av 30 studenter var från Pakistan läsåret 2008/2009. Mekanikämnet vid KTH hade samma läsår tolv studenter från Iran av sammanlagt 25. Magisterprogrammet i kemiteknik vid LTU hade övervägande kinesiska studenter läsåret 2007/2008. Flera av de intervjuade studenterna säger att de följt strömmen av studenter från sina hemregioner och att de valde lärosäte och utbildning på grund av liknande faktorer. Det kulturellt imaginära samverkar här alltså med nätverkens betydelse för hur individer väljer att navigera i globala utbildningslandskap samt inte minst hur de använder dessa nätverk för att komma runt och komma till tals med grindvakternas positionella makt i olika eduscapes.

Konklusion

I den här artikeln har olika utbildningsmigratoriska erfarenheter från inresande studenter från så kallade tredje länder i Sverige utgjort det huvudsakliga empiriska

materialet. Materialet har använts för att åskådliggöra hur skillnadsskapande görs inom globaliserade utbildningslandskap. Studenternas erfarenheter speglar både hierarkisering och differentiering av möjligheter kring vem som får ta del av vilka utbildningsresurser. Eller som Robertson uttrycker det "who gets taught what (what kind of knowledge), ..., who gets to be taught (access) where (cross border supply), and who gets to provide education" i den högre utbildningens politiska ekonomi.³³ De studenter vars erfarenheter ligger till grund för den här artikeln är, på grund av sin underordnade roll i den globala kunskapsproduktionens näringskedja, att betrakta som kunskapssamhällets gästarbetare. Dessa studenters drömmar om bättre levnadsvillkor via högre utbildning närms av det kulturellt imaginära i olika former av eduscapes. Men deras möjligheter begränsas av deras position som fattiga migranter i periferin inom dessa globaliserade utbildningslandskap.

I det heterogena studentmaterial som ligger till grund för artikeln har jag visat hur utbildningsmigranternas ruttor orkestreras av överlagringar av positionell makt och infrastrukturella brister i lokala och nationella utbildningssystem. Detta omfattar också den imaginära kraft som finns i studentgemenskaper och bland familj, släkt, grannar och vänner. Det är dessa gemenskaper som utgör det dirigerande socialt imaginära, vilket i sin tur kanaliseras utbildningsmigranternas möjligheter och horisonter på individuell nivå i form av resurser och nätverk.

I en analys på individuell nivå fram-

kommer än tydligare parallelliteten i skillnadsskapandets agens och konsekvens. För de studenter som inte har möjlighet till utbildningsmigration kan jag i den här artikeln bara spekulera kring vad som utgör exkluderande kategorier. Det är dock tydligt att klass, fattigdom och nationalitet är grundläggande utestängningsmekanismer. För de kvinnor och män som inte hörs och syns i det här materialet kan vi med all säkerhet se olika former av ytterligare exkluderande överlagringar. Kön framstår fortfarande som en djupt exkluderande kategori för kvinnor i många av de familjer (och länder) som finns representerade i det här materialet. För de personer och röster som framkommer i vårt material så är den ekonomiska resursbristen framträdande även om den överväldigande majoriteten av studenterna kommer från medelklassfamiljer med utbildningstraditioner- och ambitioner i utvecklingsländer.

I materialet framträder även hur individuell och kollektiv agens i form av nationalitet, klass och etnicitet skapar möjlighetshorisonter inom olika eduscapes för de studenter som har kunskap och möjlighet att mobilisera tillräckliga resurser. Tillgången till den kunskapen kanaliseras inom ramen för eduscapes, exempelvis inom de etno-epistemiska gemenskaper som vi sett på flera av de universitet vi undersökt. För en del unga kvinnor (till exempel Saba som porträtterades tidigare) är det globala utbildningslandskapet ett sätt och en möjlighet att delvis leva bortanför patriarkal ordning och etnisk klassificering.

Den situationella dynamiken i dessa unga människors globalism visar parallellt

på konsekvenserna av den högre utbildningens globala stratifiering och på dess utrymme för agens. Speciellt i relation till den högre utbildningens globala differentiering. En situationell öppenhet finns både i praktiken och i de enskilda individernas handlande. Interferensbegreppets metaforiska riktning mot skillnadsskapandets dynamiska och mångtydiga karaktär möjliggör tydligare fokus på det situationella görandet av skillnad och former av olika motståndsstrategier. Ett görande som i detta fall grundas i empiriska analyser av studenters utbildningsrutiner i globaliserade utbildningslandskap. Här ligger begreppets analytiska kraft i jämförelse med intersektionalitetsbegreppets mer additiva karaktär.

I relation till studier av globalisering och högre utbildning illustrerar de enskilda studenternas utbildningsmigratoriska erfarenheter riskerna med att analysera globalisering som fria flöden av utbildning, kapital, idéer, människor, teknologi, och så vidare. Istället framkommer med tydlighet att globala flöden är villkorade av specifika geopolitiska och materiella villkor. Det är med andra ord viktigt att se att globalisering, mobilitet och cirkulation av människor och idéer kanaliseras och konfigureras via specifika platser ämnade för specifika grupper av människor med specifika utbildningsmål i sikte.

Noter

- 1 Susan Robertson: "Absences and Imaginings: The production of Knowledge on Globalisation and Education", *Globalisation, Societies and Education* 2006:2, s. 5.
- 2 Se exempelvis Carmen Luke: iEduscapes: Knowledge capital and cultures, *Studies in Language and Capitalism* 2006:1, s.97-120. Robertson 2006, *Structure and Agency in the Neoliberal University*, Joyce E. Cnaan och Wesley Shumar, (red.) Routledge, 2008. Sheila Slaughter och Larry L. Leslie: *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Johns Hopkins University Press, 1999. Ben Wildavsky: *The Great Brain Race. How Global Universities Are Reshaping the World*, Princeton University Press 2010.
- 3 För en diskussion av begreppet interferens se Donna J Haraway: *Modest_Witness@Second_Millennium.Female_Man@_Meets_Oncomouse™: Feminism and Technoscience*, Routledge 1997. Donna Haraway: "Modest witness: Feminist Diffractions in Science Studies", *The Disunity of the Sciences: Boundaries, Contexts, and Power*, P. Galison och D.J. Stamp (red.) California University Press, 1996. Anne-Marie Mol: "Ontological Politics: a Word and Some Questions", *Actor-network Theory and After*, John Law och John Hassard (red.), Oxford and Keele, 1999. Ingunn Moser: "Sociotechnical Practices and Difference: On the Interferences between Disability, Gender, and Class", *Science, Technology, & Human Values*, 2006:31, s. 8. John Law: *After Method. Mess in Social Science Research*. Routledge, 2004. Karen Barad: *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Duke University Press, 2007.
- 4 Ulf Mellström: *Masculinity, Power and Technology: A Malaysian Ethnography*, Ashgate, 2003. Ulf Mellström: "Gränsöverskridandets praktik och ömsesidighetens man-

- dat i etnografiska fältarbeten", *Utbildning och Demokrati*, 2006:2, s. 129-147. Ulf Mellström: "The intersection of gender, race, and cultural boundaries or why is computer science in Malaysia dominated by women?", *Social Studies of Science* 2009:39/6, s. 885-907.
- 5 Luke 2006, Robertson 2006, Wildavsky 2010.
  - 6 För en diskussion av eduscapes se Mellström 2006, Luke 2006, Per-Anders Fors-
torp och Jörgen Nissen: "Gränsöverskridanden: En ny ledstjärna för högre utbildning", *Utbildning & Demokrati*, 2006:2, s. 7-24. Begreppet eduscapes lanserades ursprungligen av Mellström 2006.
  - 7 Mellström 2003.
  - 8 Projektets medarbetare har förutom den vetenskapligt ansvarige Per-Anders Fors-
torp varit Sonja Evaldsson-Mellström och Caroline Wamala. Ett stort tack riktas till er tre!
  - 9 Clifford Geertz: *After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*, Cambridge University Press, 1995. Mellström 2003.
  - 10 Mellström 2006.
  - 11 Arjun Appadurai: *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, 1996.
  - 12 Appadurai 1996, s. 31. (Egen översättning)
  - 13 Graham Dawson: *Soldier heroes: British adventure, empire, and the imagining of masculinities*, Routledge, 1994.
  - 14 Anna Adeniji: *Inte den typ som gifter sig? Feministiska samtal om äktenskapsmotstånd*, Makadam förlag, 2008, s. 38. Se också Dawson 1994, s. 48.
  - 15 Haraway 1996, 1997, Mol 1999, Law 2004, Moser 2006, Barad 2007.
  - 16 Adele Clarke: *Situational Analysis: Grounded Theory After the Postmodern Turn*, Sage Publications, 2005, s. 25.
  - 17 Ingunn Moser: "Sociotechnical Practices and Difference: On the Interferences between Disability, Gender, and Class", *Science, Technology, & Human Values*, 2006:31, s. 8.
  - 18 Styrkan och svagheten i intersektionalitetsmetaforen har diskuterats brett inom genusforskningen i relationen mellan systemiska processer och konstruktionistiska perspektiv, mellan struktur och agens, samt inte minst i relation till begreppets additiva och matematiska karaktär där genus blir en form av 'master category' i skillnadsskapandets kunskapsproduktion. (se t ex Moser 2006, Baujke Prins: "Narrative Accounts of Origins: A Blind Spot in the Intersectional Approach?", *European Journal of Women's Studies*, 2006:13, s. 277-290. Ann Phoenix: "Interrogating Intersectionality: Productive ways of Theorising Multiple Positioning" *Kvinder, køn & forskning*, 2006:2-3, s. 21-32. Ann-Dorte Christensen och Birte Siim: "Fra køn til diversitet - intersektionalitet i en dansk/nordisk kontekst", *Kvinder, køn & forskning*, 2006:2-3, s. 32-43.) När begreppet importerades från USA i början av 1990-talet blev dess systemiska kvalitéer och brister satta i nya perspektiv (Christensen och Siim 2006, Ulf Mellström 'Editorial' *Nordic Journal for Masculinity Studies*, 2009:1, s. 1-5). Begreppets konfrontativa karaktär med rötter i en stark identitetspolitisk agenda landade t ex annorlunda i en nordisk välfärdsstatlig kontext där en politisk ledstjärna varit konsensusorientering. Begreppets analytiska förklaringsvärde försköts med andra ord i relation till dess kulturella inbäddning. I takt med att intersektionalitetsbegreppets grovkorninga förklaringsvärde har kritiserats framstår interferens som en alternativ metafor för att förstå skillnadsskapande.
  - 19 Arjun Appadurai: "Deep Democracy: Urban Governmentality and the Horizon of Politics", *Public Culture*, 2002:14, s. 22.
  - 20 Marcus Lindahl: *Transnationell Utbildning - En internationell översikt*. CINDEC Reports KTH, 2007. Wildavsky 2010.
  - 21 Intervju med dekanen för datavetenskap vid Stanforduniversitetet, professor Eric Roberts, 100114.
  - 22 Wildavsky 2010, s. 16.
  - 23 HSV; UF 20 SM 1001.

- 24 Intervju, 080513
- 25 Henry Etzkowitz, et al: "The Future of the University and the University of the Future: Evolution of Ivory Tower to Entrepreneurial Paradigm", *Research Policy*, 2000:29(2), s. 315.
- 26 Per-Anders Forstorp: "Who's colonizing who? The Knowledge Society Thesis and the Global Challenges in Higher Education", *Studies in Philosophy of Education*, 2008: 27. s. 227-23.
- 27 Alla namn på intervjupersonerna är fingerade.
- 28 Universitetsläraren 16/2011.
- 29 James Clifford, *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Harvard Univ. Press, 1997, Anna Tsing, *Friction: an Ethnography of Global Connection*. Princeton University Press, 2005. Johan Lindquist, *The Anxieties of Mobility: Development, Migration, and Tourism in the Indonesian Borderlands*. University of Hawaii Press, 2009.
- 30 Se t ex Philip Altbach, "Globalization and the University: Myths and Realities in an Unequal World", *Tertiary Education and Management*, 2004:1, s. 1-20. Wildavsky 2010.
- 31 Universitetsläraren 12/2011.
- 32 Mellström 2003.
- 33 Robertson 2006, s. 10.

Nyckelord

Globalisering, högre utbildning, internationella studenter, interferens, utbildningslandskap, imaginaries

Ulf Mellström

Centrum för genusforskning
Karlstads universitet
651 88 Karlstad
E-post: ulf.mellstrom@kau.se